

Kijkwijzer of kijkdommer

vo
hbo

Melvin Crone

In het onderstaande artikel beschrijf ik de resultaten van mijn literatuuronderzoek naar de kunstkijkwijzer. Onderzoeksvraag is in hoeverre de kunstkijkwijzer een adequaat instrument is om kritisch te reflecteren op postmodernistische kunst. Het onderzoek heb ik gedaan in het kader van het *Lectoraat Kunst & Cultuureducatie van de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten* onder leiding van prof. dr. F. Haanstra.

Als docent werd ik steeds minder tevreden over mijn eigen kunstkijkwijzer-opdracht die ik gaf tijdens het propedeutisch vak Actuele Kunst. Mijn eerstejaars studenten van de opleiding *Docent Beeldende Kunst en Vormgeving* bespreken in deze colleges modernistische en postmodernistische kunstwerken in musea en galeries. De besprekingen bereiden de studenten voor met behulp van mijn kijkwijzer, een kunstbeschouwelijke opdracht over één kunstwerk. Opmerkelijk is de moeite die mijn studenten hebben met de beschouwing van postmodernistische kunst aan de hand van de formele beeldaspecten zoals compositie, licht en kleur. Een gevolg is dat de studenten, tegen de doelstelling van het vak in, hun eerste keuze voor de Tracey Emin, Rineke Dijkstra of een Aernout Mik laten varen voor een Mondriaan, Klee of een Matisse. Ik heb niets tegen deze kunstenaars, sterker nog, ik ben er een liefhebber van. De motivatie van de studenten om een Dijkstra in te wisselen voor bijvoorbeeld een Picasso is nogal confronterend: het werk van de oudere moderne meesters past beter bij de opdracht. Naar aanleiding van deze ervaring wilde ik weten in hoeverre de kunstkijkwijzer een adequaat instrument is om kritisch te reflecteren op postmodernistische kunst.

Een antwoord op mijn vraag heb ik tevergeefs gezocht in Nederlandse literatuur over kunstbeschouwing in het onderwijs. Met veel plezier heb ik verschillende polemieken over de vakinhoud van kunstbeschouwing en het didactisch handelen gelezen. Jammer dat deze discussies al zolang zijn geluwd. In ieder geval wordt in de artikelen wordt geen melding gemaakt van het probleem. Ik vind dat opmerkelijk, omdat de kunstkijkwijzer al vanaf de jaren zeventig van de vorige eeuw onderdeel uitmaakt van de lessen beeldende vorming. Een kritische beschouwing van de kunstkijkwijzer is mijns inziens belangrijk omdat deze kunstbeschouwelijke opdracht tot op de dag van vandaag deel uitmaakt van alle methoden voor de kunstvakken beeldend. Ook wordt de opdracht geregeld opgenomen in educatieve pakketten van musea en andere culturele instellingen.

Begripsdefinitie kunstkijkwijzer

Als we het over een kunstkijkwijzer hebben, wat bedoelen we dan precies? De begripsdefinitie verschilt per publicatie. Ik heb de volgende gehanteerd: *een kunstkijkwijzer is een voorgestructureerde oplossingsstrategie om uiteindelijk tot begrip,*

beoordeling dan wel waardering van het kunstwerk te komen. Twee kijkwijzers zijn voor dit onderzoek het meest relevant. Ten eerste die van Feldman die bestaat uit vier opeenvolgende delen: 1. beschrijving, 2. analyse, 3. interpretatie en 4. evaluatie. Deze geldt als de standaard. Ten tweede de kijkwijzer voor beeldende vorming van het KPC voor ckv2, omdat deze de basis vormt voor verschillende Nederlandse methoden. Deze wijzer bestaat uit: 1. vorm, 2. inhoud en 3. functie. De toelichting voorziet in de aanwijzing deze kijkwijzer cyclisch te gebruiken.

Esthetische oriëntatie

Eerst is de esthetische oriëntatie van de kunstkijkwijzer onderzocht, omdat deze leidend is voor de esthetische reflectie op kunst. Hiervoor zijn de verschillende esthetische achtergronden van 28 kunstkijkwijzers bestudeerd aan de hand van het model van Feldman namelijk 1. beschrijving, 2. analyse, 3. interpretatie en 4. evaluatie. Samengevat komt het erop neer dat de *beschrijving* (1) geen specifieke esthetische achtergrond kent. De *analyse* (2) heeft de meeste verwantschap met de formalistische kunsttheorie waarin het wezen van de kunst schuilt in de zuivere vorm van het kunstwerk. Ten aanzien van de *interpretatie* (3) bestaat groot verschil van inzicht welke contexten (kunsthistorisch, cultuurhistorisch, feministisch, enzovoorts) relevant zijn. Over het belang van de *beoordeling* (4) van een kunstwerk wordt door auteurs van kijkwijzers verschillend gedacht. De esthetische criteria worden als maatgevend beschouwd waarbinnen de formalistische maatstaven het sterkst zijn vertegenwoordigd. In het merendeel van de Nederlandse modellen ligt de nadruk van de laatste fase op 'begrip' en niet op 'evaluatie' of 'beoordeling'. In publicaties over kunstkijkwijzers wordt het instrument als geheel onomwonden 'formalistisch' genoemd. De kunstkijkwijzer van het KPC voor ckv2 is grotendeels formalistisch te noemen, omdat het merendeel van haar termen en begrippen ontleend is aan het formalisme. Het model benadert dus het kunstwerk voornamelijk als een perceptueel esthetisch object. De uiterlijke verschijningsvorm staat voorop. Het model kent echter ook zes verschillende interpretatiekaders (levensbeschouwelijk, esthetisch, politiek, economisch, educatief, vermaak). Hetzelfde kunstwerk kan dus met zes verschillende contexten in verband worden gebracht. De nadruk ligt in dit deel van de kijkwijzer, weliswaar in bescheiden mate, niet op de uiterlijke verschijningsvorm maar op de

betekenisgeving (lees interpretatie). Het object is dan niet esthetisch maar eerder symbolisch.

Adequaat

Ik ga met u terug naar de onderzoeksvraag: in hoeverre is de kunstkiijkwijzer een adequaat instrument om kritisch te reflecteren op postmodernistische kunst? Onder adequaat versta ik 'overeenkomstig het object' zoals dat in de Van Dale is gedefinieerd. Het object is in dit geval het kunstobject. Kenmerkend voor een kunstobject ten opzichte van een ander object is zijn kunstbegrip. Het kunstbegrip dient dus een rol te spelen in de reflectie op het werk en wordt uiteengezet in de betreffende esthetische theorie. Een adequate reflectie op een kunstwerk bedient dus van die termen en begrippen welke overeenkomstig zijn met het kunstbegrip van het te beschouwen werk. Een adequate kunstkiijkwijzer hanteert dus eveneens die termen en begrippen welke overeenkomstig zijn met het kunstbegrip van het te beschouwen werk.

Het leermiddel is in esthetisch opzicht adequaat voor de reflectie op kunstwerken die op basis van het formalisme als kunstwerk worden beschouwd. Voor alle kunstwerken waarvoor dat niet het geval is, of deze nu postmodernistisch zijn of niet, is het inadequaat.

Leertheoretische achtergronden

De leertheoretische bases van de kunstkiijkwijzer zijn onderzocht, omdat ze in de bronnen aangemerkt worden als belangrijke grondslagen voor het leermiddel, zonder dat deze bewering wordt onderbouwd. Andere bronnen beweren dat er helemaal geen leertheoretische bases zijn voor de kunstkiijkwijzer. Ik ben vervolgens nagegaan of, en zo ja, op welke wijze deze bases worden gereflecteerd in de kunstkiijkwijzer. Met andere woorden, zijn er bronnen die overeenkomsten of parallellen beschrijven tussen de kunstkiijkwijzer enerzijds en leertheorieën anderzijds? Ik heb deze bronnen wel aangetroffen, maar een heel concreet verband wordt er niet in beschreven. Ten aanzien van de leertheoretische achtergronden wordt in de literatuur een verbinding gelegd tussen esthetische theorieën (bijvoorbeeld expressiethorie, formalisme, mimetische theorie) en algemene leertheorieën. De belangrijkste esthetische oriëntatie van de kunstkiijkwijzer, het formalisme, wordt gerelateerd aan de cognitieve leertheorie, omdat beide de idee van structuur als definiërend kenmerk delen. Een duidelijker relatie tussen de constructie van de kunstkiijkwijzer en een cognitieve leertheorie heb ik niet gevonden.

Binnen de cognitieve leertheorie worden kennisstructuren van en over kunst geïdentificeerd in concepten, vocabulaires en ontwerpelementen die in het werk worden gezien. Gezamenlijk voorzien deze in de middelen om kunst te maken, te interpreteren, te beoordelen en te begrijpen. Onderwijs zou de student dus moeten voorzien in de vereiste vaardigheden en conceptuele inhoud om kunst te maken en die van anderen te begrijpen. Zij moet de student procedures (lees kiijkwijzer) verschaffen die hen in staat stellen onderzoek te doen binnen de eigen discipline.

Overeenkomsten

Naast de cognitieve leertheorieën hebben cognitieve ontwikkelingsmodellen eveneens geen basis gevormd voor de constructie van de kiijkwijzer. Wel zijn een aantal overeenkomsten te signaleren tussen de cognitieve ontwikkelingstheorieën en de kunstkiijkwijzer.

De cognitieve ontwikkelingsmodellen kennen een opbouw van het denk-, leer- en begripsproces van eenvoudig naar complex en van concrete kennis naar abstracte waarden. Deze opbouw is terug te zien in de kunstkiijkwijzer van Feldman: een kunstkiijkmodel begint vaak met een (cognitief eenvoudige) kennisvraag en eindigt meestal met een (cognitief complexe) evaluatievraag. De overeenkomsten vormen inzet van discussie over de validiteit van de kunstkiijkwijzer. Publicaties met modernistische uitgangspunten beweren van wel, omdat de ontwikkelingsmodellen universeel zouden zijn. Publicaties met postmodernistische premissen menen van niet. Deze postmoderne bronnen trekken het universalisme van de modellen sterk in twijfel. Het doet bovendien geen recht aan de individuele differentiatie van de beschouwer en is niet bevorderlijk voor de rijkdom aan benaderingsmogelijkheden van kunst.

Reflecteren als cognitief proces

Ik heb onderzocht of de kunstkiijkwijzer een adequaat onderwijsinstrument is om de leerling of student te laten reflecteren. Met reflecteren wordt dan niet de esthetische reflectie bedoeld maar reflectie als cognitief proces. Ik heb het dan over het afstand nemen van het eigen denken en handelen. Om deze vraag te kunnen beantwoorden heb ik de kiijkwijzer van Feldman en die van het KPC voor ckv2 getoetst aan een aantal voorwaardelijke componenten van cognitieve reflectie. Ik kom tot de conclusie dat de kunstkiijkwijzer geen adequaat instrument is, omdat het a. geen aanzet geeft tot het vergelijken van de eigen handelwijzen met die van anderen en b. het eigen interpretatiekader (persoonlijke kennis en ervaringen) van de beschouwer geen rol van betekenis mag spelen. De kunstkiijkwijzer van het KPC voor ckv2 heeft in vergelijking tot die van Feldman één voorwaardelijke component meer; het legt de verbinding met het eigen interpretatiekader van de beschouwer. Het vergelijk van de eigen handelwijzen met die van anderen is in beide kiijkwijzers niet opgenomen.

Kritisch

Voor kritische reflectie is het essentieel dat de leerling of student een moeilijkheid voelt, omdat hij de gebruikelijke manieren om over de gevoelde moeilijkheid na te denken of ernaar te handelen te kort vindt schieten. Of iemand zich in een problematische situatie bevindt, is niet iets dat iemand doet; het is iets dat iemand overkomt. Op basis van mijn eigen onderwijservaring identificeren leerlingen de kunstkiijkwijzer helemaal niet als een voorgestructureerde oplossingsstrategie om uiteindelijk tot begrip, beoordeling dan wel waardering van het kunstwerk te komen. Het is voor hen meestal een opdracht zoals ze die ook krijgen voor andere vakken. De kunstkiijkwijzer (de oplossing) wordt eerder ervaren als het probleem. De oplossing is de verwisseling van het kunstobject (het probleem).

**CURSUS
KUNST
KIJKEN**

- LEER KUNSTKIJKEN IN 10 MINUTEN!
- HERKEN BEELDASPECTEN!
- 'ONTDEK' DE BEDOELING VAN EEN KUNSTWERK!

100%
honderd procent
DUIDELIJKHEID
COMPACTHEID
honderd procent!

**SEEN
DOORKENEN
redig**

**"JE EEN VREEMDELING VOELEN
IN EEN MUSEUM HOEFT NU NIET MEER!"**

Formalistisch geöriënteerde kijkwijzer

In de literatuur wordt de kunstkiijkwijzer als een procedure aangemerkt. Procedures worden doorgaans aangewend in routinesituaties. Deze routinesituaties zijn precies het tegenovergestelde van onderzoekssituaties. Bovendien bestaat er een fundamenteel verschil tussen welke procedure dan ook

en het onderzoeksproces zelf. De procedure is namelijk een voorschrift van de te ondernemen activiteiten, niet de activiteiten zelf.

De kunstkiijkwijzer kan kritische esthetische en cognitieve reflectie dus niet afdwingen of veroorzaken.

Leereffecten

Er zijn op basis van het bronnenonderzoek geen aanwijzingen om aan te nemen dat de leereffecten de leerdoelen beantwoorden. Uit spaarzaam en gedateerd onderzoek is naar voren gekomen dat leerlingen aan de hand van de kunstkiijkwijzer (van Broeders) niet systematischer naar kunst kijken en ook niet iets van de kritische beschouwingswijze van deskundigen ontwikkelen.

Hoe dan?

In mijn onderzoek (te downloaden van de site van de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten (<http://ahk.nl> --> Lectoraten --> kunst- en cultuureducatie --> artikelen en verslagen) kunt u lezen dat de interpretatieve kunstbeschouwing vanuit esthetisch en leertheoretisch oogpunt wel perspectief biedt om kritisch te reflecteren op postmodernistische kunst. U kunt mij ook mailen op m.crone@ahk.nl.

Melvin Crone is studieleider Kunst & Cultuur, docent Actuele Kunst en Didactische Kunstbeschouwing aan de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten, Academie voor Beeldende Vorming.

PTA voor dans

vo

Paul Rooyackers

PTA's zijn best lastig om op een goede manier in elkaar te zetten. Om u een handje te helpen hebben we aan collega's gevraagd een voorbeeld te sturen. Dit keer een voorbeeld voor vmbo dans 2006-2007. Misschien niet de meest voorkomende variant, maar toch is in de structuur van dit PTA ook voor andere kunstvakken een handreiking te vinden.

Mocht u het beter kunnen, dan houden wij ons aanbevelen ook uw PTA te plaatsen. Vindt u dit een zinnig idee? Laat het ons weten. We zullen ervoor zorg dragen ook voor de andere kunstvakken en op andere niveaus PTA's te plaatsen.

Twee modellen worden hier expliciet getoond, en juist daarom is het interessant om van hetzelfde vak *dans* te vergelijken hoe verschillend er gewerkt kan worden. Het *Montessori College* te Aerdenhout en het *GSG Helinium* te Hellevoetsluis leverden hun PTA aan.

PTA

Een PTA (Programma van Toetsing en Afsluiting) in elkaar zetten, betekent dat je je allereerst moet afvragen of het huidige kader waarin je gewend bent te werken, nog functioneert:

- Vraag jezelf af wat er aan kan veranderen of moet veran-

deren.

- Evalueer ieder jaar of je model gefunctioneerd heeft, dat houd je scherp.
- Kijk waar je met je inhoud, de tijdsindeling of de cijferwaardering verkeerd zat of waar het aangepast moet worden gezien ontwikkelingen die je niet hebt voorzien zoals bijvoorbeeld een korter dierend jaar door een veelheid van schoolactiviteiten.

Als tweede aandachtspunt komt het gewenste organisatie-model om de hoek kijken, en als derde punt is het nieuwe inhoudelijke kader voor het volgende jaar je sluitstuk om aan te werken.

Organisatie

- Wie beslist er over het aantal tentamens?
- Zijn de tentamens schriftelijk of mondeling?